

مجله آمایش جغرافیایی فضا
فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه گلستان
سال سوم / شماره مسلسل نهم / پاییز ۱۳۹۲

بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه جامعه میزبان مطالعه موردی: بخش ماهان شهرستان کرمان

سیروس قنبری^۱، مریم قاسمی^{۲*} و مرضیه پورجوپاری^۳

^۱استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ^۲استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد، ^۳دانشجوی کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۰/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۲/۲۴

چکیده

گردشگری طی چند دهه گذشته یکی از اصلی‌ترین و در عین حال مباحثه‌انگیزترین مفاهیم توسعه روستایی محسوب می‌گردد زیرا با استفاده از ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در نواحی روستایی می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستا، ایجاد اشتغال و درآمد برای روستاییان، حفاظت از میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد. از آنجا که گردشگری برای جامعه میزبان قبل از هر چیز مسئله‌ای اقتصادی است، آگاهی از دیدگاه جامعه میزبان به عنوان عرضه‌کننده محصول گردشگری حائز اهمیت فراوان است. تحقیق حاضر با هدف بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه ساکنین انجام گردید. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. پرسشنامه جامعه میزبان به کمک ۱۹۰ سرپرست خانوار در ۶ روستای گردشگر پذیر بخش ماهان تکمیل گردید. آلفای کرونباخ ۰,۷۱ حاکی از پایایی مطلوب پرسشنامه است. همچنین نرمال بودن متغیرهای مورد بررسی با استفاده از کولموگروف اسمیرونوف مورد تأیید قرار گرفت ($Z=1.21$). جهت تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه در نرم افزار SPSS از آزمون‌های تی تک نمونه ای و کروسکال والیس استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که از نظر جامعه میزبان اثرات گردشگری بر توسعه روستایی سکونتگاههای روستایی بخش ماهان کرمان با ۷۴,۱۸ بالاتر از میانگین مفروض ۶۶ است با این حال ارزیابی روستائیان در مورد اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری بر روستاهای مورد بررسی متفاوت است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که اگر چه روستاهای بخش ماهان کرمان از قابلیت بالایی در زمینه جذب گردشگر برخوردارند اما تقویت زیرساخت‌های مورد نیاز در گسترش جریان گردشگری روستایی بخش ماهان ضروری است.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، بخش ماهان، شهرستان کرمان، توسعه پایدار، اثرات گردشگری

مقدمه

در نیم قرن اخیر تلاش‌های بسیاری برای یافتن رویکردهای موثر توسعه روستایی انجام گرفته که همگی سعی بر احیای جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی جوامع روستایی دارند. با توجه به این که گردشگری در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد (جمعه پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۴) از آن به‌عنوان نوش داروی اقتصادی، بالابرنده‌ی قابلیت زیست در نواحی دورافتاده، محرک تجدید حیات سکونت‌گاه‌ها، بهبود دهنده شرایط زندگی جوامع روستایی (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۳) و کاتالیزوری برای بازسازی و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد می‌شود (علیقلی‌زاده و دیگران، ۱۳۸۶: ۳-۴). به همین دلیل توسعه‌ی گردشگری روستایی در اکثر کشورهای اروپایی به عنوان فعالیت مکمل بالقوه برای جوامع روستایی مرسوم شده و در اکثر کشورهای در حال توسعه جهان افزایش قابل ملاحظه‌ای یافته است (Baoren, 2011:1438). با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در سکونت‌گاه‌های روستایی کشور، گردشگری می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد برای مردم محلی، حفاظت از میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت توسعه‌ی یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱).

یکی از مهم‌ترین تهدیدات جوامع روستایی کشور طی سال‌های اخیر، افزایش نرخ بیکاری و خروج نسل جوان از اجتماعات روستایی به‌دلیل نبود فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی و فقدان زمینه‌ی اشتغال در سایر بخش‌های اقتصادی است. بررسی ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشور و به تبع آن شهرستان کرمان و بخش ماهان گویای این مطلب است که متأسفانه «کشاورزی» محور اساسی تأمین معیشت به شمار آمده و در اغلب برنامه‌های توسعه نیز، مهم‌ترین و تنها رکن اقتصادی روستا را شامل می‌شود، هر چند چنین ساختاری در گذشته با توجه به اقتصاد بسته و ویژگی‌های روستا و روستائیان قابلیت دوام داشت ولی با گسترش بازار و تأثیر انکارناپذیر آن بر فضاهای روستایی و ناپایداری‌های موجود در ابعاد مختلف طبیعی، اقتصادی و اجتماعی، مشکل بتواند اشتغال را در نواحی روستایی تضمین نماید. تکیه بر بخش کشاورزی و عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی طی دهه‌های گذشته در بخش ماهان مشکلات خاصی به دنبال داشته است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- آسیب‌پذیری شدید اقتصادی و بی‌ثباتی منابع درآمدی در برابر نوسانات اقلیمی طی سال‌های اخیر، مانند خشک‌سالی^۱ و سرمازدگی (به‌دلیل وابستگی اقتصاد به بخش کشاورزی و به‌دنبال آن انعطاف‌پذیری پائین اقتصاد روستایی)؛

---

۱. در سال ۱۳۸۵ حدود ۵۲ درصد محصولات باغی و ۳۵ درصد محصولات زراعی بخش ماهان بر اثر خشک‌سالی دچار خسارت شدند (جهاد کشاورزی بخش ماهان).

- افزایش فشار بر منابع پایه محیطی، به دلیل محدودیت منابع تولید و در نهایت تخریب آن (افزایش تقاضای آب و ...); لازم به ذکر است که خشک‌سالی‌های اخیر (۱۳۸۵ تاکنون) باعث افت ۷۵ درصد منابع آبی این بخش گردیده که نتیجه آن خشکیدن ۱۰ رشته قنات و ۲۱ چشمه دائمی می‌باشد.
  - محدودیت اشتغال و نداشتن فرصت‌های شغلی متنوع در مناطق روستایی برای جوانان و نیروی کار مازاد بخش کشاورزی؛
  - بیکاری آشکار و پنهان (به دلیل کم‌رنگ بودن فعالیت‌های مکمل تولید و فقدان فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی و به دنبال آن کاهش درآمد و افزایش فقر)^۱؛
  - کاهش بازده سرمایه در بخش کشاورزی طی سال‌های اخیر به دلایل مختلف از جمله نوسانات اقلیمی و بازدهی کم تولید، نوسان قیمت محصول و فقدان مکانیزم تنظیم بازار، نقش واسطه‌ها و ...؛
  - مهاجرت نیروی انسانی جوان و جویای کار^۲ و کشاورزان خرده پا از نواحی روستایی به شهرهای کرمان، ماهان و ... برای دسترسی به فرصت‌های شغلی (به هم خوردن ترکیب سنی و جنسی - ۹۸ نفر^۳ - در نواحی روستایی و ایجاد مشکلات منبعث از آن) و ...
- چنین شرایطی که تحت تأثیر ساختار اقتصادی غیرمتنوع و تکیه بر بخش کشاورزی به وجود آمده است، نه تنها در ساختارهای اقتصادی بلکه در ساختارهای اجتماعی و زیست محیطی نیز تأثیر می‌گذارد و در نهایت موجب کاهش فرصت‌های شغلی و تقلیل ثبات و ایجاد ناپایداری در نواحی روستایی بخش ماهان گردیده است. بخش ماهان در بخش صنعت نیز با محدودیت‌های زیادی مواجه است. با توجه به ناهماهنگی صنایع موجود با تخصص و مهارت روستائیان، در حال حاضر بخش صنعت همانند کشاورزی توانایی لازم برای ایجاد اشتغال و درآمد برای روستائیان را ندارد.
- همان گونه که ذکر شد طی سال‌های اخیر اقتصاد روستایی (کشاورزی و صنعت) در بخش ماهان با افت شدید اشتغال و درآمد مواجه بوده است. نظریه پردازان توسعه، در چارچوب الگوی توسعه‌ی پایدار روستایی یکی از راهبردهای برون رفت از این وضعیت را استفاده از قابلیت‌های گردشگری در نواحی روستایی دارای قابلیت یاد شده می‌دانند. این نظریه پردازان، گردشگری به‌عنوان ابزاری بالقوه و راهبردی توانمند برای تنوع بخشی اقتصاد روستایی و هدایت جریان‌های اقتصادی، اشتغال و جمعیت به سوی روستاها می‌شناسند. زیرا میزان اشتغال‌زایی گردشگری در برابر کشاورزی و صنعت رقم بسیار قابل توجهی است

---

۱. در سال ۱۳۸۹ ۶۲٪ ساکنان روستایی بخش ماهان تحت پوشش کمیته امداد بوده اند (کمیته امداد شهرستان کرمان).
۲. در سال ۱۳۸۵ افراد کمتر از ۲۵ سال، ۵۵٪ جمعیت روستایی بخش ماهان را به خود اختصاص داده است (مستخرج از سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵).
۳. در سال ۱۳۸۵ در مقابل هر ۹۸ نفر مرد ۱۰۰ نفر زن وجود داشته که حاکی از مهاجرت مردان جهت دستیابی به فرصت‌های شغلی می‌باشد (مستخرج از سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵).

و هر نفر گردشگر می‌تواند بین ۶-۱۶ نفر را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم مشغول به کار کند (غفاری و دیگران، ۱۳۷۶: ۳۴۸).

به نظر می‌رسد با توجه به معضل بیکاری در نواحی روستایی کشور (نرخ بیکاری کشور بیش از ۱۲٪) و با توجه به قدرت اشتغال‌زایی گردشگری، برنامه‌ریزی برای توسعه صنعت گردشگری در نواحی روستایی مستعد می‌تواند به‌عنوان یک راهکار مؤثر مورد توجه قرار گیرد.

صاحب‌نظران، گردشگری را سیاستی برای رشد روستایی قلمداد کرده و معتقدند گردشگری روستایی با اتکا به ویژگی‌ها و تأثیرات اقتصادی خود می‌تواند به‌گونه‌ای کاملاً مؤثر در تحرک و پویایی بخش‌های مختلف اقتصادی ایفای نقش کند (حیدری چپانه، ۱۳۸۷: ۳۴).

بررسی بخش‌های مختلف اقتصادی در بخش ماهان بیانگر این مطلب است که علی‌رغم وجود جاذبه‌های متعدد (جدول ۱) هنوز فعالیت گردشگری چندان مورد توجه قرار نگرفته است.

با توجه به حجم زیاد جمعیت جویای کار در این بخش، لزوم ایجاد فرصت‌های شغلی غیرکشاورزی امری اجتناب‌ناپذیر است. در این زمینه گردشگری روستایی می‌تواند با ایجاد اشتغال برای نیروی کار مازاد بخش کشاورزی و افزایش درآمد خانوارهای روستایی و ایجاد تقاضا برای محصولات کشاورزی و صنایع دستی زمینه‌ی پویایی اقتصادی نواحی روستایی بخش ماهان را فراهم و در نگهداشت جمعیت روستایی موثر واقع گردد.

با توجه به نقش کلیدی جامعه‌ی میزبان در دستیابی به توسعه‌ی پایدار گردشگری، آگاهی از دیدگاه جامعه میزبان به عنوان عرضه‌کننده محصول گردشگری در مورد آثار گردشگری حائز اهمیت فراوان است. تحقیق حاضر با هدف بررسی دیدگاه جامعه میزبان در مورد اثرات گردشگری بر توسعه روستایی انجام گردید.

جدول ۱- جاذبه‌های گردشگری بخش ماهان شهرستان کرمان.

اکوتوریستی	باغ و عمارت شاهزاده ماهان، آستانه شاه نعمت‌اله ولی ماهان، منطقه‌ی جوپار، آبشار سکنج، روستای ییلاقی سکنج، درختان کهنسال و ...
فرهنگی	قلعه قناتغستان، قلعه لنگر، یخدان لنگر، حمام سکنج، کاروانسرای حوض محمود، مسجد جامع قناتغستان، آسیاب تیگران و ...

منبع: یافته‌های تحقیق.

بخش ماهان به‌دلیل نزدیکی به مرکز استان و قرار گرفتن در مسیر ارتباطی کرمان - سیستان و بلوچستان و همچنین برخورداری از بناهای تاریخی و مذهبی متعدد و داشتن مناطق خوش آب و هوا

(پوراحمد و تجلی، ۱۳۷۹: ۲۱). به‌طور عام در سطح منطقه و به‌طور خاص در ارتباط با موضوع تحقیق موقعیت خاص و ویژه‌ای دارد.

با توجه به قابلیت‌های موجود در این بخش می‌توان گردشگری را به عنوان یکی از گزینه‌های موثر در تنوع بخشی اقتصاد روستایی - در مناطقی که قابلیت توسعه آن وجود دارد - به کار گرفت. این پژوهش با هدف کمی نمودن اثرات حضور گردشگران (حدود ۷۰۰۰۰ نفر گردشگر سالیانه) بر توسعه نواحی روستایی بخش ماهان کرمان تدوین گردیده است، با توجه به این که روستاهای این بخش به لحاظ موقعیت مکانی و داشتن عناصر مهم جذب گردشگر، زمینه‌های مناسبی برای توسعه گردشگری روستایی دارند، ضروری است اثرات گردشگری بر توسعه روستایی در این منطقه، مطالعه شود تا از سوی متولیان امر مورد توجه بیشتری واقع گردد.

با توجه به مسائل مطروحه بالا که مبتنی بر مطالعات اکتشافی تحقیق است سئوال تحقیق بدین صورت مطرح می‌گردد: اثرات گردشگری بر توسعه روستاهای بخش ماهان کرمان از دیدگاه روستائیان چیست؟

ادبیات و پیشینه تحقیق

پژوهش‌های انجام یافته در منطقه عمدتاً به بررسی گردشگری در مفهوم عام آن در استان کرمان پرداخته است از جمله کتاب‌های: کرمان در آینه گردشگری، ظرفیت‌های اکوتوریستی استان کرمان، راهنمای سفر به کرمان، طرح راهبردی ساختاری و عملیاتی کمیته اجرایی توسعه گردشگری استان کرمان که در کلیه این منابع به‌صورت جزئی به جاذبه‌های گردشگری بخش ماهان کرمان پرداخته شده است. لذا تحقیق حاضر از منظر بررسی اثرات گردشگری روستایی در بخش ماهان، کار نویی می‌باشد. اما بررسی پیشینه‌ی موضوع تحقیق (اثرات گردشگری روستایی) در منابع مختلف به شرح جدول ۲ می‌باشد.

جدول ۲- ادبیات موجود در زمینه اثرات گردشگری روستایی بر نواحی روستایی^۱.

نام پژوهشگر یا مؤسسه	سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
Chuang ShuTzu	2013	Residents' attitudes toward rural tourism in Taiwan: a comparative viewpoint	این مطالعه، ضمن مقایسه دو الگوی اصلی گردشگری در تایوان، به بررسی اثرات گردشگری روستایی از دیدگاه جامعه میزبان پرداخته و نگرش آن‌ها نسبت به گردشگری روستایی را مورد تحلیل قرار می‌دهد. نتایج حاکی از وجود تفاوت بین دو الگوی گردشگری به لحاظ اثرات اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی است.
Shakoar, A.; Shamsoddini, A	2013	A survey on tourism role in development of Darab village based on human geography	گردشگری روستایی نقش مهمی در تنوع بخشی اقتصاد روستایی دارد و زمینه را برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی فراهم می‌نماید. نتایج حاصل از پژوهش نشان داده است که گردشگری در داراب اثرات قابل توجهی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی و تغییر ساختار کلی آن داشته است.
Mahdavi, D.; Parishan, M.; Hasar, A. Y	2013	Practical model for measuring progress towards sustainable rural tourism development (SRTD) in rural area of Iran	توسعه پایدار گردشگری به عنوان یک مفهوم شامل عوامل اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی و فرهنگی است. در این تحقیق مدل ارائه شده به کمک شاخص‌های متعدد سعی در کمی نمودن اثرات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی گردشگری دارد.
Bodoșcă, Ș. L	2013	Rural tourism - a sustainable solution for development of North-East Romanian region	منطقه شمال شرق رومانی تا حد زیادی می‌تواند از پتانسیل اقتصادی گردشگری بهره‌مند گردد. اما تدوین راهبردهای محلی باید در چارچوب استراتژی‌ها و سیاست‌های ملی صورت گیرد تا بتواند پایداری دراز مدت داشته باشد.
Bahrami, R.; Noori, K	2013	Analysis of the role of tourism and its impact on rural development (case study of the central part of Marivan	مهم‌ترین اثرات مثبت گردشگری در مریوان تقویت اقتصاد منطقه از طریق رونق بازار داخلی، افزایش کیفیت زندگی و کاهش نرخ بیکاری است و مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری روستایی در منطقه تخریب پوشش گیاهی، افزایش شدید قیمت زمین و مسکن، تضعیف فرهنگ سنتی، تقابل اجتماعی بین میزبان و مهمان است.
Khalil, F. I.; Sâmbotin, L.; Mayer, M.; Jitaru, D.; Tirchi, S	2012	Study on the influence of rural tourism on the environment	گردشگری روستایی در رومانی هنوز در مراحل اولیه است اگرچه مقامات رومانیایی از سرمایه‌گذاری‌های بزرگ در گردشگری کلاسیک حمایت می‌کنند. اما روستائیان با توجه به مشاهده منافع گردشگری به

۱- نتایج پژوهش‌ها بر اساس ترجمه چکیده مقالات، پروژه یا کتاب توسط نگارنده تهیه و تنظیم گردیده است.

طور فزاینده‌ای با روحیه‌ی کارآفرینی شروع به ابتکار عمل در زمینه استفاده از قابلیت‌های گردشگری نموده‌اند.			
این مطالعه ضمن تمرکز بر گردشگری و میراث فرهنگی، به استفاده از قابلیت‌های آن‌ها به منظور تقویت اقتصاد محلی و رسیدن به توسعه‌ی روستایی تاکید می‌کند.	Rural development, cultural heritage and tourism	2011	Condesso, F
این مطالعه در شمال غرب ترکیه ضمن بررسی ارتباط بین اثرات مختلف اکوتوریسم (اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) و حمایت مردم محلی از گردشگری پرداخته است و نتیجه می‌گیرد مردم محلی نگرشی مثبت نسبت به توسعه‌ی اکوتوریسم داشته‌اند. در ادامه با استفاده از روش تحلیل عاملی شش عامل موثر بر اکوتوریسم را شناسایی می‌نماید.	Enviromental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyiköy case	2011	Kiper, T.; Özdemir, G.; Sağlam, C
گردشگری از نظر زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اثرات مثبت و منفی برای نواحی روستایی اروپا دارد این مقاله به بررسی پایداری دراز مدت گردشگری در اروپا می‌پردازد و ضمن تحلیل مفهوم گردشگری پایدار به رفع مشکلاتی، از جمله سیاست‌های محلی جهت دستیابی به گردشگری پایدار اشاره می‌کند.	Sustainable tourism in rural Europe: approaches to development	2010	Macleod, D. V. L.; Gillespie, S. A
نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توسعه‌ی گردشگری در روستاهای دلتای اوکوانگو در بوتسوانا منجر به بهبود معیشت گردیده است. به طوری که شرایط خانوارها در تامین نیازهای اساسی مانند مسکن، اشتغال و درآمد و خدمات اجتماعی مورد نیاز بهبود یافته است.	The effects of tourism development on rural livelihoods in the Okavango Delta, Botswana	2010	Mbaiwa, J. E.; Stronza, A. L
نتایج تحقیق در چین نشان داد توسعه‌ی گردشگری روستائی نه تنها درآمد اضافی و فرصت‌های شغلی ایجاد می‌کند بلکه صنایع دستی روستا را نیز زنده می‌سازد.	Tourism Management (Article).	2010	Baoren Su, a
نتایج تحقیق در لیبی نشان داد هم ویژگی‌های شخصی و هم درک اثرات مثبت و منفی گردشگری بر نگرش ساکنان نسبت به گردشگری تاثیر می‌گذارد و درک ساکنان از منافع شخصی گردشگری ارتباط مثبت مستقیم با نگرش آنان نسبت به گردشگری دارد.	an approach to a strategy for improving libyas tourism (Article).	2007	Thabet ,A
در مطالعه‌ای در دو کشور آمریکا و ترکیه به این نتیجه رسیده‌اند که آگاهی مردم محلی پیرامون اثرات مثبت و منفی گردشگری رابطه‌ی معنی‌داری با میزان توسعه یافتگی فعالیت‌های گردشگری در منطقه است.	Resident perceptions of the environment impacts of tourism (Article).	2005	Liu, J.C .P.J. shldon

<p>شتاب گردشگری در مناطق روستایی اسلوانی، اثرات مفید و مخربی به دنبال داشته است. از جمله اثرات مثبت: بهبود درآمد کشاورزان به دلیل فروش مستقیم محصولات، که به نوبه‌ی خود منجر به بهبود استانداردهای زندگی روستایی گردیده است و اثرات منفی: شامل افزایش هزینه خدمات برای ساکنین، افزایش قیمت زمین، تضاد بین ساکنان و گردشگران، اثرات نامطلوب زیست محیطی و سوء استفاده از میراث روستایی و ...</p>	<p>Beneficial and damaging effects of tourism on the countryside.</p>	2004	Zemljič, D
<p>این کتاب در فصول مختلف توریسم را عاملی موثر در تغییر و بازسازی نواحی روستایی، خصوصاً احیای اقتصاد روستایی معرفی می‌کند و نمونه‌هایی از کشورهای نروژ، نیوزیلند، استرالیا، کانادا ارائه می‌دهد.</p>	<p>Tourism and recreation in rural areas(book)</p>	1997	Butler, R.;Hall, C. M.;Jenkins, J
<p>با توجه به توانمندی‌های روستا در بخش منابع و جاذبه‌های بکر و نیز محدودیت‌های آن از نظر کشاورزی و دامپروری، ضرورت ایجاد می‌کند تا تصمیم سازان و برنامه سازان روستایی چشم انداز آتی را در گرو صنعت گردشگری جستجو نمایند.</p>	<p>بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی</p>	۱۳۹۱	صدالی، محسن سلیمانگلی، رضا قراگوزلو، هادی
<p>سطح فعلی اثرات منفی اجتماعی ناشی از حضور و فعالیت دیدارکنندگان تالاب پریشان، در بیشتر موارد فراتر از سطح قابل قبول این اثرات است. این امر ضرورت ایجاد تعادل بین تعداد و نوع فعالیت بازدیدکنندگان برای حصول به طبیعت گردی پایدار را می‌نماید.</p>	<p>سنجش سطح قابل قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگری بر جوامع محلی در ایران</p>	۱۳۸۹	ضیایی، محمود ترابیان، پونه
<p>نتایج حاصل از همبستگی، ارتباط مثبت و معنی داری را بین متغیر نگرش ساکنان با متغیرهای سن، درآمد، میزان وابستگی به گردشگری، میزان ارتباط با گردشگران، و درک اثرات را نشان می‌دهد.</p>	<p>نگرش ساکنان مناطق گردشگری نسبت به پیامدهای گردشگری</p>	۱۳۸۹	سلیمانی هارونی، خدیجه خسروی پور، بهمن برادران، مسعود غنیان، مسعود
<p>با توجه به اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری می‌توان با برنامه ریزی اصولی و تلاش برای استفاده‌ی بهینه از حضور گردشگران وضعیت روستاهای منطقه را بهبود بخشید.</p>	<p>اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستائیان دره کن</p>	۱۳۸۷	مهدوی، مسعود قدیری معصوم، مجتبی قهرمانی، نسرين

ماخذ: نگارندگان.

بررسی پیشینه تحقیق نشان داد گردشگری روستایی می‌تواند در نهایت آثار مثبت و منفی متفاوت و متنوعی بر جای گذارد با این حال گردشگری گزینه‌ی موثری برای متنوع سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی محسوب می‌شود، زیرا جمعیت روستایی در این فعالیت، هزینه بسیار کمی را می‌پردازد و به جای آن سود بالایی را دریافت می‌کند چون در این نوع فعالیت اقتصادی، اکثر امکانات پذیرایی از

گردشگر را محیط جغرافیایی روستا فراهم می‌کند (رضوانی، ۱۳۷۴: ۱۰۵). از این رو در بیشتر مناطق حاشیه‌ای دور افتاده، توسعه گردشگری روستایی توسط جوامع محلی و عوامل سیاسی عامل مهم اصلاح مناطق روستایی به شمار می‌رود؛ به عبارت دیگر گردشگری روستایی حکم داروی مشترک برای مشکلات اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی دورافتاده محسوب می‌گردد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴).

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

امروزه تعریف گردشگری روستایی بحث‌های بسیاری را بدون رسیدن به اجماع در تحقیقات مختلف برانگیخته است (Gopal & et al., 2008: 513). لین در یک بیان کلی و ساده، گردشگری روستایی را «فعالیت‌های گردشگری که در روستا صورت می‌گیرد» تعریف کرده است (ارمغان، ۱۳۸۶: ۱۰۴ به نقل از Lane, 1994:7). اگر چه تعاریف متعددی از گردشگری روستایی ارائه شده است اما تاکنون تعریفی که همه صاحب‌نظران در مورد آن اتفاق نظر داشته باشند وجود ندارد، با توجه به تعاریف متعددی که از گردشگری روستایی شده ویژگی‌های گردشگری روستایی را می‌توان در محورهای زیر خلاصه کرد:

- از نظر محدوده جغرافیایی بیشتر یک گردشگری داخلی و بومی است؛
- از نظر زمان معمولاً کوتاه مدت و روزانه می‌باشد و میانگین فاصله سفر کم است؛
- به لحاظ اقتصادی چون روزانه است، گردشگران کم خرج می‌کنند و سود کمتری دارد؛
- چون روزانه است تعداد گردشگران زیاد است؛
- با توجه به محیط‌زیست روستایی و تعداد گردشگران، احتمال بر جای گذاشتن آثار نامطلوب بر محیط زیست افزایش می‌یابد؛
- معمولاً کمتر سازمان و نهادهای رسمی بر این نوع گردشگران متمرکز می‌شوند و به‌ندرت سازمان‌یافته هستند (قاسمی، ۱۳۸۸: ۲۰۲-۲۰۱).

به باور صاحب‌نظران توسعه روستایی و توسعه گردشگری زیر بخشی از الگوی فراگیر و اصلی توسعه هستند و سیر تحول فکری مشابهی داشته‌اند (Sharply, 2000; Elis, 2000). از این روی نمی‌توان مفهوم گردشگری را به صورت مجزا از بستر وسیع تر آن، یعنی توسعه در نظر گرفت (Shen et al., 2008:8) در واقع توسعه گردشگری و توسعه روستایی دو عامل مرتبط به هم بوده که توسعه هر کدام بر دیگری اثری مثبت دارد (Arntzen et al., 2007:29). با توجه به آثار مثبت و متنوع گردشگری روستایی جوامع در پی استفاده از فرصت‌های گردشگری روستایی از جنبه‌های گوناگون و استفاده از آن به عنوان ابزاری برای دستیابی به توسعه روستایی هستند. جدول ۳ تحول سه سناریوی توسعه، توسعه روستایی و توسعه گردشگری را در طول زمان به‌طور خلاصه نمایش می‌دهد.

جدول ۳- سیر تحول نظریه‌های توسعه روستایی، توسعه گردشگری و توسعه پایدار.

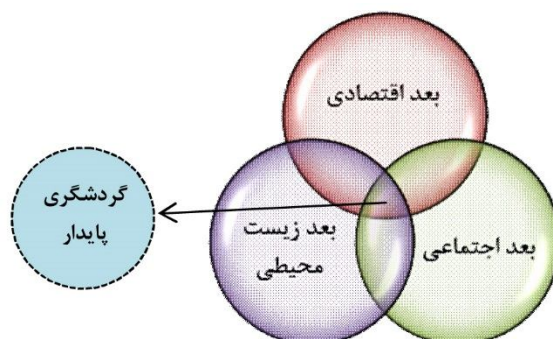
ترتیب زمانی	توسعه	توسعه روستایی	توسعه گردشگری
۱۹۵۰-۱۹۶۰	مدرنیزاسیون	مدل جمعیت و تکنولوژی	دیدگاه طرفدارانه
۱۹۶۰-۱۹۷۰	نظریه وابستگی	اقتصاد سیاسی تغییرات ارضی	دیدگاه محتاطانه
دهه ۱۹۸۰	توسعه جایگزین	توسعه کشاورزی	دیدگاه سازشکارانه
۱۹۹۱ تا امروز	توسعه پایدار	رویکرد معیشت پایدار	دیدگاه دانش گرا

منبع: جمعه پور به نقل از Shen, 2008:51.

تاکنون بیشترین پژوهش در عرصه گردشگری، در زمینه اثرات گردشگری صورت گرفته و در این میان سهم اثرات اقتصادی گردشگری در پژوهش‌ها بیشتر بوده است. در مطالعات اولیه طی دهه ۱۹۶۰ بیشتر بر آثار مثبت اقتصادی گردشگری تاکید می‌شد، اما در دهه ۱۹۷۰ محققان غالباً بر آثار منفی توسعه‌ی این فعالیت تاکید می‌کردند و پیامدهای اقتصادی توسعه گردشگری با دید منفی مورد ارزیابی قرار می‌گرفت. در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بر اثر انتقادات صاحب‌نظرانی مانند «چین» تاثیرات مثبت و منفی به‌طور متوازن مد نظر قرار گرفت (خانی و قاسمی و سمه جانی، ۱۳۸۸: ۵۴) و از ۱۹۹۱ تاکنون دیدگاه دانش‌گرا در زمینه توسعه گردشگری مطرح است. در زمینه ارتباط بین گردشگری و توسعه روستائی ۳ دیدگاه مطرح است:

۱. گردشگری روستائی به‌عنوان راهبردی برای توسعه‌ی روستائی: این راهبرد با توجه به روند روزافزون تخریب روستاها و افول کشاورزی سعی در ارائه راهبردهای جدیدی برای احیای نواحی روستائی با ایجاد فعالیت‌های مکمل و یا متحول کردن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنها دارد و تنها راه احیای مجدد این روستاها را ارائه برنامه‌ها و استراتژیهای جزئی می‌داند که بتواند هم از منابع طبیعی و هم انسانی آنها بهره ببرند و هم بتواند باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان نواحی روستائی بشود، از این‌رو آنها معتقدند که از طریق گسترش و بسط گردشگری به عنوان جایگزینی برای فعالیت‌های کشاورزی در این نواحی می‌توان به این مهم دست یافت.
۲. گردشگری روستائی به عنوان یک سیاست بازساخت سکونت‌گاه‌های روستائی: طرفداران این دیدگاه معتقدند که قادرند از اتکای بیش از حد تولیدکنندگان روستائی به کشاورزی بکاهند و آنها را در فرصت‌های اقتصادی جدید مشارکت دهند. در کشورهای اروپای شرقی بر این دیدگاه یعنی توسعه‌ی گردشگری به عنوان ابزاری برای بازسازی مجدد روستاها پس از فروپاشی شوروی تاکید شده است.
۳. دیدگاه سوم، گردشگری روستائی به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی مطرح است. این دیدگاه خواهان رشد بلندمدت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۳۵-۳۲).

لازم به ذکر است که در این مقاله دیدگاه سوم مورد پذیرش است. در واقع رویکرد توسعه‌ی پایدار گردشگری، تحولی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری به رویکرد کل گرا است؛ در این رویکرد نه تنها به نیازهای بازار توجه می‌شود بلکه به نیازها یا ضروریات جامعه و محیط زیست طبیعی نیز توجه می‌گردد (رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۸). توسعه پایدار گردشگری به این صورت تعریف می‌شود: توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که نیازهای گردشگران فعلی و مناطق میزبان را برآورده می‌سازد، در حالی که فرصت‌های آینده را مورد حمایت قرار می‌دهد و تقویت می‌کند (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۸).

شکل ۱- مدل مفهومی گردشگری پایدار و ابعاد سه گانه آن

در رهیافت گردشگری پایدار، گردشگری به مثابه چرخه‌ای برای توسعه پایدار قلمداد می‌شود و اصول اساسی توسعه پایدار همانند کاهش فقر روستایی، عدالت و توزیع درآمد، برابری میان نسلی و بین نسلی، تنوع زیستی و مانند این‌ها مورد نظر است؛ لذا در این رهیافت جدید:

- مفهوم پایداری اقتصادی عمدتاً با معیارهایی همچون سهم گردشگری در کاهش فقر، توزیع درآمد، ثروت و منابع قدرت اقتصادی و معیشت پایدار ساکنان محلی و... مشخص می‌شود.
- مفهوم پایداری محیطی با معیارهایی همانند مشارکت در حفظ طبیعت (تنوع زیستی)، دسترسی و منافع ناشی از مشارکت و مانع شدن از گرم شدن زمین و... مشخص می‌شود.
- و در نهایت مفهوم پایداری اجتماعی - فرهنگی با معیارهایی همانند رعایت حقوق زمین و مردم محلی، رعایت زندگی شرافتمندانه و افزایش رضایت‌مندی مردم، توانمندسازی و مشارکت فعالانه مردم در توسعه و رعایت شرایط و حقوق کار مشخص می‌شود (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۸).

لازم به ذکر است در توسعه پایدار گردشگری، پژوهشگران بر نقش مهم جوامع محلی به عنوان جامعه میزبان در موفقیت فعالیت‌های گردشگری تاکید می‌ورزند و از آن به عنوان اصلی ترین مولفه توسعه این گونه فعالیت‌ها یاد می‌کنند. ایشان معتقدند که در نواحی کمتر توسعه یافته و از جمله نواحی روستایی، توسعه گردشگری باید در وهله نخست پاسخی برای برآورده ساختن نیازهای اقتصادی ساکنان (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۵) و سپس زمینه‌ساز تحولات مثبت اجتماعی و زیست محیطی روستاها باشد.

بر این اساس در گردشگری پایدار توجه به نیازهای جامعه میزبان از اهمیت زیادی برخوردار است و به هنگام برنامه‌ریزی و در فرآیند مدیریت گردشگری به این نیازها توجه زیادی می‌شود. از آنجا که معمولاً راه‌آورد‌های صنعت گردشگری بسیار پیچیده و به یکدیگر وابسته است، اثرات گردشگری در سه بعد اصلی توسعه پایدار گردشگری مورد بررسی قرار می‌گیرد. در جدول ۴ اثرات بالقوه مثبت و منفی‌ای را که گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی می‌تواند بر جامعه میزبان بگذارد، نشان می‌دهیم:

جدول ۴- اثرات گردشگری در نواحی روستایی در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی.

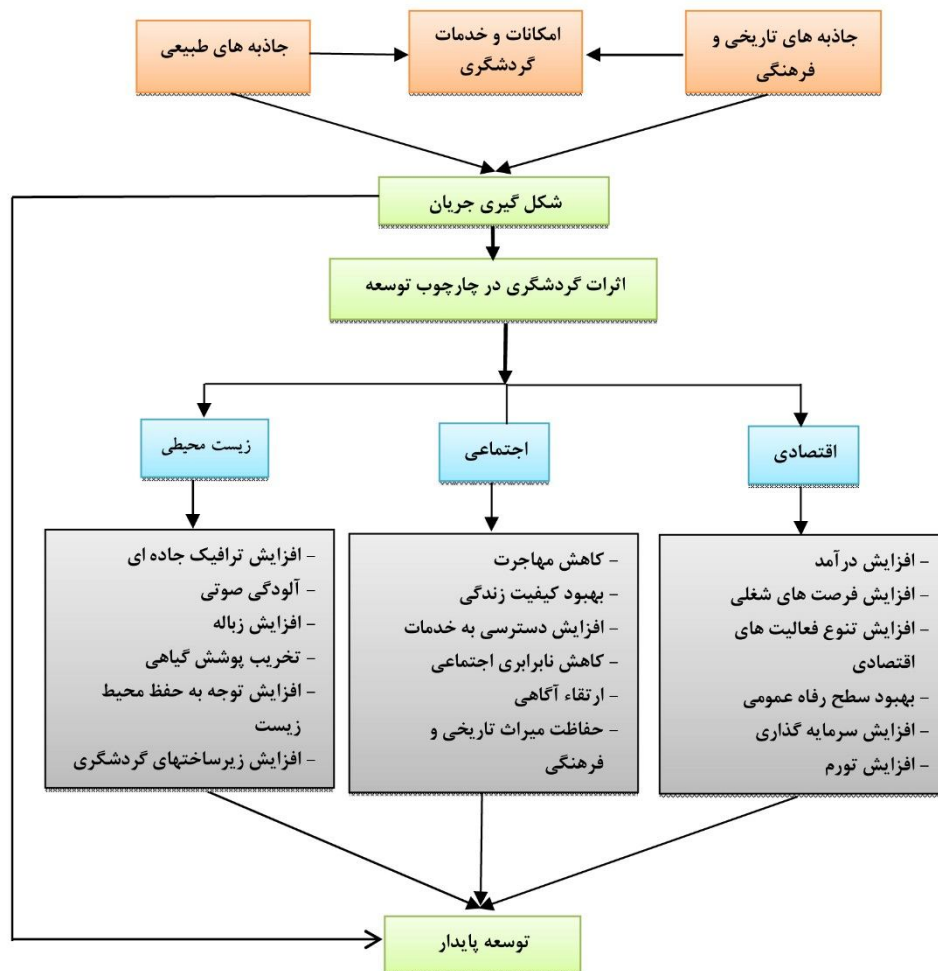
بعد	اثرات مثبت	اثرات منفی
اقتصادی	افزایش درآمد و بالا رفتن سطح زندگی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، مطرح شدن جامعه و در نتیجه ایجاد فرصت‌های بیشتر برای توسعه و پیشرفت، افزایش منابع مالی به منظور حفظ آثار فرهنگی و طبیعی، توسعه صنایع دستی، بومی و محلی، تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش تقاضا برای خدمات و کالاهای محلی و ایجاد بازارهای جدید برای تولیدات محلی، بهبود حمل و نقل	مشاغل فصلی، افزایش هزینه‌ی زندگی ساکنان آن منطقه (برای مثال افزایش ارزش زمین، خانه، غذا و خدمات)، اثرات منفی این صنعت بر آثار فرهنگی و طبیعی، نشت درآمدها به خارج از منطقه و افزایش وابستگی به کالاهای و خدمات وارداتی، وابستگی شدید به گردشگری و یک بعدی شدن اقتصاد، تغییر مالکان از بومی به غیر بومی
اجتماعی	تشدید علاقه به تجدید حیات زبان محلی و کاربرد بیشتر این زبان، نرم شدن موضع مردم میزبان برای پذیرفتن و یادگیری زبان‌های دیگر به منظور برقراری ارتباط بیشتر، ایجاد تسهیلات، افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، افزایش تماس‌ها و ارتباطات اجتماعی به ویژه در جوامع جدا افتاده و گروه‌های اجتماعی بسیار منزوی، فرصت سازی به ارزیابی مجدد میراث، نمادها و نشانه‌های تاریخ، طبیعت و هویت	توزیع نابرابر درآمدهای حاصل، افزایش جمعیت به سبب ازدحام مسافران، اثر نمایشی، کالائی شدن فرهنگ، جرم و جنایت، فحشا و شیوع بیماری‌هایی مانند ایدز به تبع آن رواج استفاده از مواد مخدر، تغییر در ارزش‌های جامعه میزبان و تغییر در زبان، رواج مصرف‌گرایی، تعارض فرهنگی بین میزبان و میهمان

بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه جامعه میزبان...	نوسازی ساختمان‌ها و آثار و سایت‌های تاریخی، تغییر نوع استفاده از ساختمان‌های قدیمی بر اساس نیازهای جدید به عنوان نمونه (تبدیل حمام به سالن پذیرائی)، ایجاد انگیزه و اقدام برای برنامه‌ریزی و مدیریت مناسب محیط طبیعی، حفاظت دائم و مستمر محیط، توسعه‌ی زیرساخت‌ها، افزایش آگاهی ساکنین نسبت به محیط طبیعی، استفاده‌ی منطقی از منابع بالقوه، بهبود پرداخت‌ها برای حفاظت از سایت‌های باستانی و بناهای تاریخی، آگاه شدن ساکنان منطقه در مورد ارزش محیط	آلودگی و شلوغی ترافیک، ظهور و وفور ابنیه با طراحی و کیفیت بصری بد و نامناسب، تمرکز ناکارآمد خدمات رفاهی، تغییر در الگوهای رایج کاربری زمین، صدمه به سایت‌های باستانی و تاریخی و نواحی دیدنی به دلیل استفاده بیش از حد، افزایش غیرمنطقی سطح اراضی تفرجگاهی، وارد آوردن فشار بیش از توان محیط زیست، شیوع بیماری‌های مسری، از هم گسیختگی اکولوژیکی
--	---	---

ماخذ: چاک وای گی، ۱۹۹۷: ۲۹۵ با تغییر.

گردشگری روستایی این توان را دارد که به عنوان ابزاری موثر برای رشد اقتصادی در زمان و مکانی که کشاورزی نمی‌تواند به مدت طولانی تنها منبع معیشتی باشد، موثر واقع شود (Mansfeld & Jonas, 2006: 585). امروزه گردشگری روستایی بخاطر فراهم ساختن منافع چندی برای روستاها به صنعت مهمی تبدیل گردیده است که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- ۱- رشد اقتصادی، تنوع بخشی، تثبیت از طریق ایجاد اشتغال در گردشگری؛
  - ۲- فراهم کردن منابع درآمدی در بخش کشاورزی، صنایع دستی و خدمات؛
  - ۳- فرصت‌سازی برای تحقق ارزش اقتصادی بر تولیدات غذایی با کیفیت همچنین به تولیدات نامستعمل و ساختمان‌های متروکه؛
  - ۴- افزایش تماس‌ها و ارتباطات اجتماعی به ویژه در جوامع جدا افتاده و گروه‌های اجتماعی بسیار منزوی؛
  - ۵- فرصت‌سازی به ارزیابی مجدد میراث، نمادها و نشانه‌های تاریخ، طبیعت و هویت (Corsale, Iorio & 2009:2) اشاره نمود.
- با توجه به پرسش اساسی تحقیق حاضر و پس از مرور مبانی نظری تحقیق و شناسایی چارچوب مفهومی اثر بخش برای بررسی اثرات گردشگری بر توسعه نواحی روستایی، رویکرد «توسعه پایدار گردشگری» مورد توجه قرار گرفت.
- بر اساس این رویکرد اثرات گردشگری در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی قابل بررسی است. پژوهش حاضر نیز با پذیرش این موضوع اثرات گردشگری بر جامعه‌ی میزبان را در سه بعد یاد شده بررسی می‌کند (شکل ۲).

شکل ۲- مدل مفهومی تحقیق.

بدیهی است جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی و خدمات رفاهی موجب شکل‌گیری جریان گردشگری می‌گردد. با شکل‌گیری جریان گردشگری در یک مکان، بررسی اثرات گردشگری ضرورت می‌یابد. از آنجا که امروزه گردشگری را نوشاروی مشکلات اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی می‌دانند، لازم شد در این بررسی اثرات آن بر توسعه نواحی روستاهای بخش ماهان کرمان مورد بررسی قرار گیرد. در تحقیق حاضر مبتنی بر مبانی نظری فوق، اثرات اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و زیست محیطی گردشگری روستایی از دید ساکنین مورد بررسی قرار گرفته است.

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات، ترکیبی از دو روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و پیمایشی (میدانی مبتنی بر پرسشنامه و مصاحبه) است. پرسشنامه حاوی سوالات مربوط به جامعه میزبان بوده است که شامل ۲۲ سوال با گویه‌های متعدد می‌گردد. برای تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS استفاده گردید و به منظور تهیه نقشه از نرم‌افزار ARC GIS استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران (حافظنیا، ۱۳۸۵: ۱۴۰) استفاده شد که با احتمال وجود و عدم وجود صفت ۵، ۰ و با تقریب در برآورد پارامتر جامعه، که برابر با ۰/۰۷ در نظر گرفته شد حجم جامعه‌ی نمونه ۱۹۰ به دست آمد. حجم خانوارهای نمونه در هر روستا بر اساس روش تسهیم به نسبت تعیین گردید (جدول ۶).

$$n = \frac{\frac{(1/96)^2 \times 0/25}{(0/07)^2}}{1 + \frac{1}{7020} \left(\frac{(1/96)^2 \times 0/5 \times 0/5}{(0/07)^2} - 1 \right)} \approx 190$$

جدول ۶- تعداد افراد نمونه (میزبان) در روستاهای مورد بررسی بر اساس روش نمونه‌گیری طبقه‌ای.

نام روستا	تعداد گردشگر بازدید کننده از روستا	تعداد افراد ساکن در روستا (N) در سال ۱۳۹۰	تعداد افراد نمونه در جامعه میزبان (n)
لنگر	۲۴۳۲۳	۲۴۱۷	۶۴
قناتغستان	۲۷۲۸۸	۲۷۵۰	۷۱
عرب آباد	۱۷۸۰	۱۸۵	۱۰
سکنج	۴۱۵۲	۴۴۳	۱۲
حجت آباد	۶۵۲۵	۶۳۴	۱۷
اسماعیل آباد	۵۹۳۲	۵۹۱	۱۶
جمع کل	۷۰۰۰۰	۷۰۲۰	۱۹۰

ماخذ: خانه‌های بهداشت روستایی، مصاحبه با دهیاران و محاسبه نگارندگان.

تکمیل پرسش‌نامه در هر روستا به روش تصادفی صورت گرفت. برای احراز روایی محتوایی پرسش‌نامه، از دیدگاه اساتید و صاحب‌نظران رشته جغرافیا بهره گرفته شده است. بدین منظور پس از تهیه و تنظیم پرسش‌نامه با توجه به اظهار نظر آن‌ها، نسبت به رفع ایرادات پرسش‌نامه اقدام شده است. سنجش پایایی پرسش‌نامه با بهره‌مندی از روش آلفای کرونباخ انجام شد که مقدار کل آن برابر ۰,۷۱ به دست آمد. همچنین نرمال بودن متغیرهای دارای مقیاس رتبه‌ای با استفاده از آزمون کولموگوروف اسمیرونوف مورد تأیید قرار گرفت (Kolmogorov-Smirnov Z=1.21). برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از

تکنیک‌های آماری در محیط نرم‌افزار SPSS که شامل آزمون کروسکال والیس و آزمون t تک نمونه‌ای می‌گردد، استفاده شد.

معرفی منطقه مورد مطالعه (محدوده تحقیق)

بخش ماهان یکی از بخش‌های شهرستان کرمان است که در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر کرمان - مرکز استان کرمان - واقع گردیده است. این بخش که ۹/۵٪ مساحت شهرستان کرمان را به خود اختصاص داده است، از شمال به بخش شهداد و چترود، از جنوب به بخش‌های راین و گلباف، از مشرق به شهرستان شهداد و از مغرب به شهرستان باغین و بردسیر محدود می‌باشد و براساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۸۵ دارای ۳ شهر (ماهان، جوپار و محی آباد) و دو دهستان به نام‌های ماهان و قناتگستان و ۷۸ سکونت‌گاه روستایی دارای سکنه می‌باشد. لازم به ذکر است که این بخش ۱۴/۲٪ روستاهای شهرستان کرمان را در خود جای داده است (جدول ۵).

جدول ۵- ویژگی‌ها و تقسیمات سیاسی بخش‌های شهرستان کرمان ۱۳۹۰.

ردیف	شهرستان و بخش	تعداد دهستان	آبادی دارای سکنه	درصد آبادی دارای سکنه	تعداد شهر
۱	بخش راین	۲	۹۲	۱۶,۷	۱
۲	بخش چترود	۲	۷۵	۱۳,۶	۲
۳	بخش شهداد	۳	۵۶	۱۰,۱	۲
۴	بخش گلباف	۲	۲۱	۳,۸	۱
۵	بخش ماهان	۲	۷۸	۱۴,۲	۳
۶	بخش مرکزی	۵	۲۲۸	۴۱,۴	۴
۷	شهرستان کرمان	۱۶	۵۵۰	۱۰۰	۱۳

ماخذ: سالنامه آماری شهرستان کرمان، ۱۳۹۰.

تحلیل یافته‌های تحقیق (بحث اصلی)

بر اساس نتایج حاصل از پرسشنامه (۱۹۰ نفر)، ۶۰ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۴۰ درصد زن بوده‌اند، از نظر سطح تحصیلات ۱۵ درصد ابتدایی، ۱۹ درصد زیر دیپلم، ۳۳ درصد دیپلم، ۳۱ درصد فوق دیپلم و کارشناسی و ۲ درصد کارشناسی‌ارشد و بالاتر هستند. جدول ۷ پاسخ روستائیان را (جامعه میزبان) در ارتباط با اثرات گردشگری در روستاهای بخش ماهان، در ۲۲ متغیر که مستخرج از گویه‌های متعددی می‌باشد، نشان می‌دهد. طیف مورد استفاده در پرسش‌نامه لیکرت ۵ گزینه‌ای (خیلی زیاد=۵، زیاد=۴، متوسط=۳، کم=۲، خیلی کم=۱) بوده است.

جدول ۷- نظر ساکنین (جامعه میزبان) در ارتباط با آثار حضور گردشگر در روستاهای بخش ماهان به درصد.

اثرات	سوالات	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	بی پاسخ	کای اسکوتر پیرسون**
اقتصادی	افزایش فرصت‌های شغلی	۱۱,۲	۹,۵	۱۹	۳۷,۹	۱۹	۳,۴	۰,۰۰۰
	افزایش درآمد روستائیان	۱۴,۷	۳۸,۸	۲۱,۶	۱۶,۳	۵,۲	۳,۴	۰,۰۰۰
	تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی	۱۲,۹	۱۰,۳	۳۰,۲	۲۹	۱۳,۴	۴,۲	۰,۰۰۰
	افزایش قیمت کالا و اجناس در روستا	۱۲,۱	۲۴	۳۹,۷	۱۲,۱	۱۲,۱	۰	۰,۰۰۰
	افزایش قیمت زمین	۱۴,۷	۳۸,۸	۲۱,۵	۱۶,۴	۵,۲	۳,۴	۰,۰۰۰
	افزایش سرمایه گذاری در روستا	۱۹	۳۸,۸	۲۰,۷	۱۰,۳	۸,۶	۲,۶	۰,۰۰۰
	افزایش سطح رفاه عمومی	۸,۶	۳۲,۱	۳۵,۷	۱۱,۲	۹	۳,۴	۰,۰۰۰
	افزایش قیمت املاک و مستغلات	۳۶,۲	۲۷,۶	۲۵,۹	۶,۹	۳,۴	۰	۰,۰۰۰
اجتماعی	کاهش مهاجرت از روستا	۱۹	۴۳,۱	۱۲,۹	۹,۵	۱۵,۵	۰	۰,۰۰۰
	افزایش جرم و بزهکاری در روستا	۳,۴	۳۰,۳	۶	۲۸,۴	۳۱,۹	۰	۰,۰۰۰
	بهبود کیفیت زندگی	۲۱,۶	۴۴,۸	۲۸,۴	۲,۶	۲,۶	۰	۰,۰۰۰
	افزایش دسترسی به خدمات اجتماعی	۷,۸	۵۲,۶	۲۵	۶	۵,۲	۳,۴	۰,۰۰۰
	کاهش نابرابری‌های اجتماعی	۱۲,۱	۴۷,۴	۲۵,۹	۱۰,۳	۴,۳	۰	۰,۰۰۰
	تغییرات فرهنگی	۱۷,۲	۴۸,۳	۲۱,۶	۶,۹	۴,۳	۱,۷	۰,۰۰۰
	افزایش بزهکاری	۷,۸	۱۷,۲	۱۹,۸	۳۸,۸	۱۶,۴	۰	۰,۰۰۰
زیست محیطی	افزایش توجه به حفاظت از میراث طبیعی	۲۵,۸	۱۲,۹	۷,۸	۱۶,۴	۳۶,۲	۰,۹	۰,۰۰۰
	افزایش زیرساخت‌های گردشگری	۱۰,۲	۱۶,۴	۱۴,۷	۴۴	۱۳,۸	۰,۹	۰,۰۰۰
	افزایش ترافیک جاده ای	۹,۵	۵۱,۷	۲۰,۷	۱۳,۸	۳,۴	۰,۹	۰,۰۰۰
	آلودگی صوتی	۷,۷	۶۰,۳	۶,۹	۱۲,۱	۱۲,۱	۰,۹	۰,۰۰۰
	آلودگی هوا	۵,۲	۳۵,۳	۲۴,۱	۱۴,۷	۱۸,۱	۲,۶	۰,۰۰۰
	تخریب پوشش گیاهی	۱۳,۷	۱۸,۱	۲۷,۶	۲۵	۱۴,۷	۰,۹	۰,۰۰۰
	افزایش زباله و مواد زائد	۴۷,۴	۱۹	۱۲,۱	۱۷,۲	۳,۴	۰,۹	۰,۰۰۰

ماخذ: محاسبات تحقیق حاضر

**میزان معنی‌داری شاخص‌ها در سطح ۹۵٪

برای بررسی میزان تأثیر گردشگری در توسعه‌ی روستایی مبتنی بر دیدگاه روستائیان از آزمون T تک‌نمونه‌ای استفاده گردید (جدول ۸). در این آزمون مجموع رتبه‌ی ارزیابی روستائیان از اثرات گردشگری بر روستاهای منطقه به تفکیک سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در نظر گرفته شد.

جدول ۸: میزان تأثیر گردشگری در توسعه سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان از دیدگاه روستائیان ۱۳۹۱.

متغیر	میانگین واقعی	مقدار t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	
				اختلاف	اختلاف در سطح اطمینان ۹۵٪
Test Value = 66					
اثرات گردشگری بر توسعه روستایی (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی)	۷۴,۱۸۱	۶,۷۳۳	۰,۰۰۰	۸,۱۸۱	۵,۷۷۴
Test Value = 24					
اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی	۲۸,۸۷۰	۱۰,۳۳۵	۰,۰۰۰	۴,۸۷۰	۳,۹۳۷
Test Value = 21					
اثرات گردشگری بر توسعه اجتماعی	۲۳,۰۷۷	۴,۸۷۴	۰,۰۰۰	۲,۰۷۷	۱,۲۳۳
Test Value = 21					
اثرات گردشگری بر توسعه زیست‌محیطی	۲۲,۲۳۲	۲,۳۳۲	۰,۰۲۱	۱,۲۳۲	۰,۱۸۵

ماخذ: محاسبات تحقیق حاضر

- مقدار آزمون t تک نمونه‌ای (۶,۷۳) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک‌تر از ۵٪ تفاوت آماری معناداری بین دو میانگین واقعی و مفروض (۶۶) وجود دارد، ضمن آن‌که مقدار میانگین واقعی (۷۴,۱۸) از مقدار میانگین مفروض بالاتر است بنابراین چون مقدار $P < 0.05$ شده است می‌توان نتیجه گرفت از نظر جامعه میزبان اثرات گردشگری بر توسعه روستایی در سکونتگاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است.
- در بعد اقتصادی مقدار آزمون t تک نمونه‌ای ۱۰,۳۳ نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک‌تر از ۵٪ تفاوت آماری معناداری بین دو میانگین واقعی و مفروض (۲۴) وجود دارد، ضمن آن‌که مقدار میانگین واقعی ۲۸,۸۷ از مقدار میانگین مفروض بالاتر است بنابراین چون مقدار $P < 0.05$ شده است می‌توان نتیجه گرفت از نظر جامعه میزبان اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است.
- در بعد اجتماعی مقدار آزمون t تک نمونه‌ای ۴,۸۷ نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک‌تر از ۵٪ تفاوت آماری معناداری بین دو میانگین واقعی و مفروض (۲۱) وجود دارد، ضمن آن‌که مقدار میانگین واقعی ۲۳,۰۷ از مقدار میانگین مفروض بالاتر است؛ بنابراین چون مقدار $P < 0.05$ شده است می‌توان نتیجه گرفت از نظر جامعه میزبان اثرات گردشگری بر توسعه اجتماعی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است.
- در بعد زیست محیطی مقدار آزمون t تک نمونه‌ای ۲,۳۳ نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک‌تر از ۵٪ تفاوت آماری معناداری بین دو میانگین واقعی و مفروض (۲۱) وجود دارد، ضمن آن‌که مقدار میانگین واقعی ۲۲,۲۳ از مقدار میانگین مفروض بالاتر است؛ بنابراین چون مقدار

۰/۵ < P شده است می توان نتیجه گرفت از نظر جامعه‌ی میزبان اثرات گردشگری بر توسعه زیست محیطی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است. با توجه به رتبه‌ای بودن مقیاس داده‌ها برای بررسی تفاوت یا عدم تفاوت در اثرات گردشگری بر روستاهای مورد مطالعه از آزمون کروسکال والیس برای مقایسه میانگین اثرات گردشگری بین روستاهای نمونه به شرح جدول ۹ و ۱۰ استفاده گردید.

جدول ۹- ارزیابی روستائیان از اثرات گردشگری در توسعه روستاهای بخش ماهان کرمان به تفکیک روستا ۱۳۹۱.

روستاها	میانگین رتبه‌ها		
	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی
لنگر	۶۸,۷۹	۴۷,۵۹	۴۶,۷۴
قناتغستان	۷۰,۷۱	۸۴,۷۰	۷۷,۶۳
عرب آباد	۴۵,۵۰	۶۳,۰۰	۷۳,۶۷
سکنج	۱۲,۰۷	۶,۰۰	۲۹,۱۴
حجت آباد	۴۵,۸۲	۶۸,۱۴	۷۹,۴۱
اسماعیل آباد	۱۲,۷۵	۲۲,۵۵	۱۲,۴۵

ماخذ: محاسبات تحقیق حاضر

جدول ۱۰- ارزیابی روستائیان از اثرات گردشگری در توسعه روستاهای بخش ماهان کرمان به تفکیک روستا ۱۳۹۱.

اثرات	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی
Chi-Square	۴۳,۹۴۱	۵۵,۵۵۲	۴۸,۷۷۱
Df	۵	۵	۵
Asymp. Sig.	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
a Kruskal Wallis Test			
b Grouping Variable: روستاها			

ماخذ: محاسبات تحقیق حاضر

در این آزمون با استناد به مقدار آماره‌ی آزمون chi-square که در اثرات اقتصادی ۴۳,۹، در اثرات اجتماعی ۵۵,۵ و در اثرات زیست محیطی ۴۸,۷ به دست آمد و نیز با توجه به سطح معناداری $sig < 0/05$ می توان نتیجه گرفت که ارزیابی روستائیان در مورد اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری بر روستاهای مورد بررسی متفاوت است. در واقع اثرات سه‌گانه گردشگری بر روستاهای مورد مطالعه یکسان نیست. نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس نشان می‌دهد در بعد اقتصادی به ترتیب روستاهای قناتغستان، لنگر، حجت آباد، عرب آباد، سکنج و اسماعیل آباد قرار می‌گیرند، در بعد اجتماعی به ترتیب

روستاهای قناتغستان، حجت آباد، عرب آباد و لنگر، اسماعیل آباد و سکنج قرار می‌گیرند و در بعد زیست محیطی به ترتیب رتبه روستاهای حجت آباد، قناتغستان، عرب آباد، لنگر، سکنج و اسماعیل آباد قرار دارند. در بعد اقتصادی و اجتماعی روستای قناتغستان به ترتیب با ۷۰,۷ و ۸۴,۷ بالاترین میانگین رتبه، و در بعد زیست محیطی روستای حجت آباد با ۷۹,۴ بالاترین میانگین رتبه را به خود اختصاص داده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در تحقیق حاضر ابتدا به ارزیابی و سنجش اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستا در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی از دیدگاه جامعه میزبان پرداخته شد. نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که علی‌رغم تعداد کم گردشگران بخش ماهان، اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستایی بالاتر از متوسط بوده است؛ به طوری که بر اساس آزمون t تک نمونه‌ای مقدار میانگین واقعی (۷۴,۱۸) از مقدار میانگین مفروض (۶۶) بالاتر است و بر اساس مقدار $P < / . 5$ می‌توان نتیجه گرفت که از نظر جامعه‌ی میزبان اثرات گردشگری بر توسعه روستایی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است که تحقیقات صیدالی (۱۳۹۱)، مهدوی (۱۳۸۷)، (Shakoor, Bahrami & Noori (2013), Mahdavi & Shamsoddini et al., (2013) در مناطق دیگری این موضوع را تأیید کرده است. با بررسی‌های انجام شده چه به لحاظ نظری و چه به لحاظ عملی این نتیجه به دست می‌آید که در صورت توسعه گردشگری می‌توانیم شاهد توسعه روستایی نیز باشیم. با توجه به نگرش مثبت ساکنان روستایی بخش ماهان نسبت به مقوله‌ی گردشگری، می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی و تلاش برای افزایش حجم گردشگری ورودی - متناسب با پتانسیل‌های روستاهای مورد بررسی - با استفاده بهینه از حضور گردشگران شرایط کلی توسعه منطقه را بهبود بخشید.

همان‌گونه که اشاره شد اثرات گردشگری به تفکیک سه بعد نیز بررسی قرار شد. در بعد «اقتصادی» مقدار میانگین واقعی ۲۸,۸۷ از مقدار میانگین مفروض (۲۴) بالاتر است و بر اساس مقدار $P < / . 5$ می‌توان نتیجه گرفت که از نظر جامعه میزبان اثرات گردشگری بر توسعه اقتصادی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است. در بعد «اجتماعی» مقدار میانگین واقعی ۲۳,۰۷ از مقدار میانگین مفروض (۲۱) بالاتر است و بر اساس مقدار $P < / . 5$ می‌توان نتیجه گرفت که از نظر جامعه‌ی میزبان، اثرات گردشگری بر توسعه اجتماعی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است. در بعد «زیست‌محیطی» مقدار میانگین واقعی ۲۲,۲۳ از مقدار میانگین مفروض (۲۱) بالاتر است و بر اساس مقدار $P < / . 5$ می‌توان نتیجه گرفت که از نظر جامعه‌ی میزبان، اثرات گردشگری بر توسعه‌ی زیست‌محیطی در سکونت‌گاه‌های روستایی بخش ماهان کرمان بالاتر از حد متوسط است.

برای بررسی تفاوت یا عدم تفاوت در اثرات گردشگری بر روستاهای مورد مطالعه از آزمون کروسکال والیس استفاده شد. در این آزمون با استناد به مقدار آزمون χ^2 43.9 در اثرات اقتصادی، ۵۵.۵ در اثرات اجتماعی و ۴۸.۷ در اثرات زیست‌محیطی و سطح معناداری $\text{sig} < 0.05$ می‌توان نتیجه گرفت که ارزیابی روستاییان درباره‌ی اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری بر روستاهای مورد بررسی متفاوت است. در واقع اثرات سه‌گانه گردشگری بر روستاهای مورد مطالعه یکسان نبوده و متفاوت است؛ به طوری که در بعد اقتصادی و اجتماعی روستای قناتغستان به ترتیب با ۷۰.۷ و ۸۴.۷ بالاترین میانگین رتبه و در بعد زیست‌محیطی روستای حجت‌آباد با ۷۹.۴ بالاترین میانگین رتبه را دارد.

به جرأت می‌توان گفت که در مناطقی همچون بخش ماهان که از یک سو دچار ضعف بنیان‌های توسعه‌ی کشاورزی و صنعت هستند و از سوی دیگر پتانسیل‌هایی در زمینه گردشگری دارند، گردشگری تنها آلترناتیو توسعه محسوب می‌شود.

با توجه به محدودیت‌های مطالعه حاضر، پیشنهادهایی با نگاه کارشناسی ارائه شده است. طبیعی است که پیشنهادها اولیه‌اند و برای تدقیق آن‌ها لازم است ضمن گسترش حدود جغرافیایی مطالعه، اثرات گردشگری در ابعاد سه‌گانه‌ی گردشگری پایدار روستایی در سطح شهرستان بررسی شود. پیشنهادهای تحقیق برای شکل‌گیری گردشگری پایدار روستایی جهت افزایش آثار مثبت گردشگری برای جامعه میزبان است.

- در بخش ماهان نظام گردشگری تاکنون روندی خودپو و مبتنی بر عرضه و تقاضا داشته است. فقدان متولی در زمینه گردشگری در منطقه و خلاء برنامه‌ریزی موجب ضعف شدید خدمات و مدیریت منابع و... شده است. از آنجا که تحقق اهداف توسعه بدون وجود نهاد مدیریت قوی و نظارت مستمر امکان‌پذیر نخواهد بود، استقرار نهاد متولی گردشگری در بخش ضروری است.
- در زمینه اقتصادی، مهیا کردن زمینه‌های لازم برای جذب سرمایه‌گذاری خصوصی با اولویت دادن به ساکنان محلی، اولویت‌بندی طرح‌های گردشگری روستایی با اشتغال‌زائی بالا در محدوده‌ی بخش ماهان، توجه ویژه به صنایع دستی و اقدام لازم در زمینه تدارک محل‌هایی برای خرید آن در مقاصد گردشگری بخش ماهان توصیه می‌شود.
- در زمینه زیست‌محیطی، حفاظت و مرمت جاذبه‌های گردشگری، توسعه باغ‌های میوه و کشت درختان مثمر و غیرمثمر در محیط روستاهای بخش ماهان، آموزش و جلب مشارکت مردم روستایی در توسعه گردشگری و حفظ منابع محلی، بهره‌وری بیش‌تر از گیاهان در امور مختلف صنعتی و دارویی توصیه می‌شود.
- در زمینه تبلیغ و ترویج گردشگری، تهیه برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی برای معرفی جاذبه‌های مختلف گردشگری، برگزاری جشنواره‌ها و همایش، اجرای موسیقی، تئاترهای محلی، غذاهای

محلی، تکثیر و اشاعه نتایج مطالعات برنامه‌ریزی‌های انجام شده برای توسعه گردشگری روستایی در منطقه در میان مسئولان، مدیران و برنامه‌ریزان پیشنهاد می‌گردد.

شکل ۱- یخدان لنگر- بخش ماهان شهرستان کرمان

شکل ۲- باغ شاهزاده ماهان- بخش ماهان شهرستان کرمان

منابع

- ۱-ارمغان، سیمین. ۱۳۸۶. توریسم و نقش آن در جغرافیا. دانشگاه آزاد اسلامی اسلام شهر.
- ۲-استانداری کرمان. ۱۳۸۶. سالنامه آماری شهرستان کرمان، معاونت آمار سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کرمان.
- ۳-پوراحمد، احمد. و تجلی، محمدحسین. ۱۳۷۹. نقش جهانگردی در اشتغال شهرستان کرمان، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۱۵۶.
- ۴-جمعه پور، محمود. و احمدی، شکوفه. ۱۳۹۰. تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای یرغان، شهرستان ساوجبلاغ، پژوهش های روستایی)، بهار ۹۰، سال دوم، شماره یکم.
- ۵-جهاد کشاورزی بخش ماهان و کمیته امداد شهرستان کرمان.
- ۶-حافظ نیا، محمدرضا. ۱۳۸۹. مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. چاپ هفتم، تهران، انتشارات سمت.
- ۷-حیدری چپانه، رحیم. ۱۳۸۷. مبانی برنامه ریزی صنعت گردشگری. تهران، انتشارات سمت.
- ۸-خانه های بهداشت روستایی، آمار جمعیتی روستاهای مورد بررسی.
- ۹-خانی، فضیله. و قاسمی و سمه جانی، ابوطالب. ۱۳۸۸. بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای چمخانه، شهرستان لنگرود)، فصل نامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره چهارم.
- ۱۰-رضوانی، علی صغر. ۱۳۷۴. جغرافیا و صنعت توریسم. دانشگاه پیام نور.
- ۱۱-رضوانی، محمدرضا، جعفری مقدم، سعید. و رحیم اف، حمید. ۱۳۹۱. تأثیر گردشگری بر تقویت نگرش های کارآفرینانه در مناطق روستایی، پژوهش های روستایی، سال سوم، شماره دوم.
- ۱۲-رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار). تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳-رکن الدین افتخاری و قادری، عبدالرضا و اسماعیل. ۱۳۸۱. نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی نقد و تحلیل چهارچوب های نظریه ای، مدرس، تابستان ۸۱، دوره ۶، شماره دوم.
- ۱۴-رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود. و پورطاهری، مهدی. ۱۳۸۹. فرآیند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، مجله پژوهش های روستایی، شماره ۴.
- ۱۵-رکن الدین افتخاری، مهدوی، عبدالرضا. و داوود و پورطاهری، مهدی. ۱۳۹۰. ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی- فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری، فصل نامه مطالعات گردشگری، شماره ۱۴.
- ۱۶-رهنمایی، محمدتقی، فرهودی، رحمت اله، دیتمان، آندریاس. و قدمی، مصطفی. ۱۳۸۷. بررسی ظرفیت تحمل حوزه مقصد گردشگری با تأکید بر جامعه میزبان (نمونه موردی: شهر کلاردشت)، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۶۶.

۱۷- سلیمانی هارونی، خدیجه، خسروی پور، بهمن، برادران، مسعود. و غنیان، منصور. ۱۳۸۹. نگرش ساکنان مناطق گردشگری نسبت به پیامدهای گردشگری روستایی، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲- ۴۱، شماره ۲.

۱۸- شارپلی، ریچارد و جولیا. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی، ترجمه رحمت‌اله منشی‌زاده، چاپ اول، عصر سبحان.
 ۱۹- صیدالی، محسن، سلیمان‌گلی، رضا. و فراگوزلو، هادی. ۱۳۹۱. بررسی اثرات گردشگری در توسعه روستایی (روستاهای دهستان چاتی شهرستان مرودشت)، فصل‌نامه فضای گردشگری، سال اول، شماره ۳.
 ۲۰- ضیایی، محمود. و ترابیان، پونه. ۱۳۸۹. سنجش سطح قابل قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگران بر جوامع محلی در ایران، مورد مطالعه سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه تالاب پریشان، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، سال هشتم، شماره ۲۷.

۲۱- غفاری، رضا و عسگریان، سیدمحمد. ۱۳۷۶. گذشته و آینده جهانگردی در کشور، مجموعه مقالات نخستین همایش جهانگردی، سازمان منطقه آزاد کیش، جلد سوم.

۲۲- قاسمی، ایرج. ۱۳۸۸. برنامه‌ریزی کالبدی حوزه‌های گردشگری روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تهران.
 ۲۳- مهدوی، مسعود، قدیری معصوم، مجتبی. و قهرمانی، نسرین. ۱۳۸۷. اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستائیان، فصل‌نامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷.

۲۴- وای‌گی، چاک. ۱۳۸۲. جهانگردی در چشم‌انداز جامع، ترجمه دکتر علی پارسائیان و محمد اعرابی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ویراست دوم.

25. Arntzen, J., Setlhogile, T. and Barnes, J. 2007. Rural Livelihoods, poverty reduction, and food security in Southern Africa: Is CBNRM the answer? Washington, DC: International Resources Group.

26. Bahrami, R. and Noori, K. 2013. Analysis of the role of tourism and its impact on rural development (case study of the central part of Marivan), Technical Journal of Engineering and Applied Sciences, 3 (12):1074-1080.

27. Baoren, S. 2010, Tourism Management, China.

28. Baoren, S. 2011. Rural tourism in China, Tourism Management, 32(6).

29. Bodoșcă, Ș.L. 2013. Rural tourism - a sustainable solution for development of North-East Romanian region, 15th International Conference "Romanian rural tourism in the context of sustainable development: present and prospects", Vatra Dornei, Romania, 23-25 May 2013. pp. 123-128.

30. Butler, R., Hall, C.M. and Jenkins, J. 1997. Tourism and recreation in rural areas, University of Surrey, Guildford, Surrey, UK, pp. xii+261 pp

31. Chuang, Sh. 2013. Residents' attitudes toward rural tourism in Taiwan: a comparative viewpoint, Journal International Journal of Tourism Research, 15 (2): 152-170.

32. Condesso, F. 2011. Rural development, cultural heritage and tourism, Journal Cuadernos de Desarrollo Rural, 8 (66):197-222.

33. Gopal, R. & et al., 2008. Rural Tourism Development: Constraints and Possibilities with a special reference to Agri Tourism A Case Study on Agri Tourism Destination – Malegoan Village, Taluka Baramati, District Pune, Maharashtra, Conference on Tourism in India – Challenges Ahead, IIMK.

34. Iorio, M. and Corsale, A. 2009. Rural tourism and livelihood strategies in Romania, *Journal of Rural Studies* xxx
35. Khalil, F.I., Sâmbotin, L., Mayer, M., Jitaru, D. and Tirchi, S. 2012. Study on the influence of rural tourism on the environment, *Journal Lucrări Științifice, Universitatea de Științe Agricole Și Medicină Veterinară a Banatului, Timisoara, Seria I, Management Agricol*, 14 (4): 261-264.
36. Kiper, T., Özdemir, G., and Sağlam, C. 2013. Environmental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyiköy case, *Scientific Research and Essays*, 6(19):4009-4020.
37. Liu, J.C., and Sheldon P.J. 2005. Resident perceptions of the environment impacts of tourism. *Annals of tourism Research*, Vol. 14.
38. Macleod, D.V.L. and Gillespie, S.A. 2010. Sustainable tourism in rural Europe: approaches to development, *Sustainable tourism in rural Europe: approaches to development*, 300 pp.
39. Mahdavi, D., Parishan, M. and Hasar, A.Y. 2013. Practical model for measuring progress towards sustainable rural tourism development (SRTD) in rural area of Iran, *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 5(8):1073-1082
40. Mansfeld, Y. and Jonas, A. 2006. Evaluating the socio-cultural carrying capacity of rural tourism communities: a value stretch approach, *Tijdschrift voor economische in sociale geografie*, 97(5):583-601.
41. Mbatwa, J.E. and Stronza, A.L. 2010. The effects of tourism development on rural livelihoods in the Okavango Delta, Botswana, *Journal of Sustainable Tourism*, 18(5):635-656.
42. Shakoor, A. and Shamsoddini, A. 2013. A survey on tourism role in development of Darab village based on human geography, *Middle East Journal of Scientific Research*, 17(6): 735-738.
43. Sharply, R. 2000. Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1).
44. Shen, F., Hughey, K., and Simmons, D. 2008. *Connecting Livelihoods Approach and Tourism: A Review of the Literature toward Integrative Thinking*, Lincoln University.
45. Thabet, A. 2007. An approach to a strategy for improving libyas tourism industry, *international tourism bienhial*.
46. Zemljič, D. 2004. Beneficial and damaging effects of tourism on the countryside, *Journal Sodobno Kmetijstvo*, 37(6):17-19.